

«Кроме того, много биографий деятелей Малороссии помещено в Русский Биографический Словарь.

В VIII выпуске Трудов Черниговской Ученой Архивной Комиссии вскоре появятся «Отрывки из Стародубской ратушной книги за 1660 – е годы» [9].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. ІР НБУ. – Ф. XII. – № 1021. – Арк. 91; 2. Коваленко А.Б. В.Л.Модзалевский как історик и источниковед: Аврореф... канд.истор.наук. 07.00.09. – К., 1980. – С. 7; 3. Стрельський Г. Складач родоводів // Історичний календар '97. – К., 1996. – С.125-126. / «Пам'ять століть» № 4-6 / 96. Спеціальний випуск; Коваленко О.Б. В.Л.Модзалевський як історик України // УІЖ. – 1972. – № 4. – С. 122; 4. Курас Г.М. Чернігівська архівна комісія та її внесок у вивчення історії України: Аврореф... канд.іст.н. 07.00.09. – Дніпропетровськ, 1992. – С. 12; 5. Полонська-Василенко Н.Д. Українська академія наук. Нарис історії. – К., 1993. – С. 12; 6. Гофман м. В.Л.Модзалевский // Дела и дни. Исторический журнал. – Петербург, 1920. – Кн. I. – С. 610; 7. ІР НБУ. – Ф. XII. – № 677. – 2 арк.; 8. ІР НБУ. – Ф. XII. – № 640. – 2 арк.; 9. ІР НБУ. – Ф. XII. – №640. – Арк. 2.

В.П. Яремчук

ЧОМУ МИХАЙЛО БРАЙЧЕВСЬКИЙ СТАВ ІСТОРИКОМ-НОНКОНФОРМІСТОМ

Складовою опозиційного руху в Україні у другій половині 50-х – 80-х рр., хоча й не настільки помітною, як, приміром, діяльність учасників літературного процесу, була нонконформістська течія в історичній науці УРСР. Її представники (Михайло Марченко, Іван Крип'якевич, Федір Шевченко, Олена Апанович, Олена Компан, Ярослав Дзира та ін.) ставили під сумнів, а то й прямо заперечували слушність офіційної історичної доктрини, зокрема владного бачення українського минулого, яке уявлялось тісно пов'язаним з історією «братнього російського народу» і наповненим постулатами поточної партійно-державної ідеології. Історія недирижованої історіографії в УРСР як цілісного явища поки що не написана, хоча останнім часом вона почала привертати увагу історіографів, переважно в контексті своїх здобутків та репресій влади проти її відомих представників [1, с. 367 – 369, 386, 389; 2; 3]. Однак з поля зору дослідників поки що випадає принципова, на нашу думку, проблема: якою була природа Незгоди?

У цій статті спробуємо з'ясувати обставини і причини формування альтернативного історичного світогляду Михайла Брайчевського (1924 – 2001) – постаті чи не найвідомішої серед істориків-нонконформістів 60-х – 80-х рр.. Його стаття «Приєднання чи возз'єднання? Критичні замітки з приводу однієї концепції» (1966), яка аргументовано спростовувала офіційну концепцію з однієї з ключових проблем українського минулого – змісту і наслідків Переяславського акту 1654 р., врятувала, за слушним твердженням Ярослава Ісаєвича, честь української академічної науки [4, с. 244]; а в своїй монографії «Походження Русі» (К., 1968) він фактично піддав сумніву іншу «несучу конструкцію» владного російськоцентричного бачення історії – концепцію «давньоруської народності» [5, с. 145 – 148, 163 – 165, 182 – 192]. Саме його винятково незалежна, навіть на тлі діяльності інших істориків-інакодумців тогочасної України, наукова постава і його «незбагненний» (за словами Ігоря Гирича), як для людини, яка виросла «на асфальті» і втратила безпосередній зв'язок з питоמו українським середовищем, ментальний вибір на користь фактично «буржуазно-націоналістичної» української історіографічної традиції [6, с. 52] роблять особливо цікавим опрацювання зазначеної проблеми. Тим паче, що М. Брайчевський залишив по собі «репрезентативну» спадщину – сотні опублікованих і десятки неопублікованих наукових праць, документи особистого походження, його життя і творчість відображена у багатьох спогадах рідних і колег тощо. Зокрема, значний пласт матеріалів знаного історика і археолога відклався в його особистому фонді (Ф. № 320) в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України [див. докл.: 7]. Свідомі того, що твердження істориків про минуле, навіть базовані на ґрунтовному опрацюванні джерел, є лише відносно істинними, особливо, коли вони стосуються такого складного предмету, як внутрішній світ людини, генезис якого в даній статті власне й робимо спробу розкрити. Однак впевнені й у тому, що історія не є суцільно непізнанною, а істина, за словами одного класика, це, як мінімум, відсутність брехні.

Не можна сказати, що постать М. Брайчевського замовчується в сучасній науці. Навпаки, на честь науковця вийшло ще за його життя і вже після його смерті кілька збірників

.....

спогадів і наукових праць, розпочато багатотомну публікацію головних наукових студій дослідника, проведено цілу низку ювілейних заходів, якими незалежна Українська держава бодай частково віддає данину вдячності одному із своїх справжніх творців (що інколи нагадують, за словами дружини Михайла Юліановича Ірини Мельник, «шоу на пошану» [8, с. 58]). Натомість бракує спеціальних аналітичних студій, а в зазначеному в нашій розвідці контексті можемо говорити лише про постановку проблеми в одній із статей І. Гирича [6, с. 52 – 53].

Аналіз життєвого шляху М. Брайчевського показує, що історичний світогляд науковця був невід'ємно пов'язаним з його суспільно-політичними поглядами, зокрема ставленням до існуючого в СРСР ладу та національною ідентичністю. З інформації з приступних для нас джерел можемо припустити, що загальне світобачення «героя» нашої статті поступово еволюціонувало від лояльності до радянського режиму та російсько-культурної ідентичності до антирадянських поглядів і української самосвідомості.

На те, що виходець з етнічно польсько-російської й російсько-культурної київської родини М. Брайчевський став українцем, припускаємо (проте не маємо прямих підтверджень цього здогаду), мали вплив довготривалі чинники, пов'язані з його фаховими зацікавленнями як історика та археолога – сталий професійний інтерес до раннього періоду української історії, пам'яток київської старовини, які зі студентських років вивчав і опікувався їх збереженням [6, с. 57 – 58; 9, с. 10 – 11, 28 – 42]. Вивчення дослідником археологічних культур I тис. н. е., захопаність в київську старовину привели його до висновку, який є лейтмотивом більшості його наукових праць, про глибоку історичну вкоріненість українців на своїй землі, їхню високу прадавню культуру, зокрема і на початках їхнього історичного життя, коли праукраїнські племена виступали, як вважав М. Брайчевський, під іменем «антів». Такі результати наукових студій науковця, гадаємо, навряд чи не позначились на його етнопсихологічній тотожності.

Парадоксально, але в розглядуваному сенсі неабияку вагу мав такий, здавалось би, малозначущий фактор, як роки навчання М. Брайчевського в російській (!) середній школі. Саме там, як згадував сам історик, від вчительки української мови й літератури Марії Полікарпівни Юркової він почув і засвоїв «елементарну істину: кожен народ має право на свою мову, на свою культуру і на свій особливий імідж» [10, арк. 23 – 24]. На все життя в пам'яті майбутнього визначного дослідника закарбувалась її репліка, сказана в 1940 році у відповідь на заяву одного з однокласників, сказану презирливим тоном: «А, це націоналізм ...»: «Націоналізм взагалі – нічого поганого не значить. Це – патріотизм, а патріотизм заслуговує на повагу» [10, арк. 24]. Як твердив М. Брайчевський, М.П. Юркова прищепила йому «глибокий пієтет до української проблематики» [10, арк. 23 – 24].

Важливу роль у визначенні українського вибору історика відіграло те, що він був активним учасником руху шістдесятників, і, jn;t, перебував у колі української інтелігенції та її ідейних шукань, серед яких першорядне місце посідали питання національно-культурного самовираження. Стаття «Приєднання чи возз'єднання?» набула значної популярності у самвидаві, стала одним з маніфестів українських дисидентів [9, с. 20 – 21; 11, с. 115 – 116].

Попри те, що деякі ортодокси в історичній науці УРСР вже в 1950-і рр. вважали М. Брайчевського «українським буржуазним націоналістом» [10, арк. 160], як гадаємо, до початку – середини 1960-х рр. він, усвідомлюючи вже свою належність до українського народу, ще не сприймався офіціозом і насправді не був опозиційно налаштованою до влади особою. Про це, наприклад, свідчить те, що він у той час залучався до написання колективних синтезів, які в радянській історіографії покликані були презентувати офіційну візію історії (серед них «Нариси стародавньої історії Української РСР» (К., 1959), «Історія Української РСР» (К., 1967, 2 тт.), «Історія селянства Української РСР» (К., 1967, 2 тт.), «Історія українського мистецтва» (К., 1966 – 1968, 6 тт.)); підготував за власною ініціативою в 1960 р. до друку цілком «правовірний» підручник з «основ марксистської філософії» (приміром, в ньому міститься твердження про те, що «багатонаціональний СРСР – приклад блискучого вирішення національної проблеми в соціалістичній державі» [12, арк. 320, 322, 357, 508]); упродовж 1955 – 1960 рр. п'ять разів побував за кордоном (у тому числі туристом у 1956 р. – у Фінляндії та Швеції), а це дозволялося тільки політично благонадійним особам [13, арк. 52].

На зміну поглядів М. Брайчевського в сторону критичного ставлення до радянської дійсності вирішальним чином вплинули, як можемо припустити, такі фактори, як звільнення від

певних ілюзій щодо радянського ладу в умовах розвінчування «культу особи» Й. Сталіна під час хрущовської «відлиги», неприйняття радянським науковим офіціозом його новаторських наукових концепцій та ідей, а згодом і політичні переслідування, яких зазнавав за свої наукові погляди і громадську діяльність.

Як видно з його спогадів, у березні 1953 р. він, як пересічна радянська людина, «опинився в становищі розпачливої дитини, що втратила батьків у найтривожніший момент, продиктований класовою боротьбою імперіалістичних та соціалістичних сил» [10, арк. 121 – 122]. Однак поступово приходило не тільки усвідомлення ганебності діяльності Й. Сталіна, але й хибності того шляху, що був ним накреслений і зберігався значною мірою незмінним і після смерті диктатора [10, арк. 125 – 130]. Особливо М. Брайчевський наголошував на значенні XXII з'їзду КПРС (1961) для його звільнення від магнетизму більшовицького режиму: «На XXII з'їзді було чітко заявлено, що померлий вождь та вчитель усіх епох і народів був не один, а його оточення й соратники, і подвижники несуть таку ж відповідальність за вчинене в нашій країні. Проблема подолання культівських тенденцій дістала нове наповнення: було чітко заявлено, що явище, назване «культом особи», має незрівнянно ширшу і глибшу природу» [10, арк. 129].

Попри високу дослідницьку кваліфікацію і значні творчі досягнення, М. Брайчевському з кінця 1950-х рр. чинилися перешкоди в науковій діяльності, які були пов'язаними (як принаймні йому здавалося і виглядає на те, що цілком справедливо) не стільки з суто науковими, скільки з позанауковими, у тому числі з «ідеологічними» моментами. Близько двадцяти років тривала епопея із захистом його докторської дисертації. У 1960 р. він подав до розгляду в Інституті археології АН УРСР, де на той час працював, глобальне дослідження «Анти (нарис з історії Східної Європи в епоху великого переселення народів)» [див.: 14; 15]. У ньому він докладно обґрунтував свою концепцію про місце Антського союзу племен в історії східного слов'янства. Головні висновки автора дисертації зводились до ідентифікації черняхівської археологічної культури і літописних антив, ідеї про належність черняхівців-антів до південно-західної групи східних слов'ян, яка в VII – IX ст. мала збірну назву «поляни», тези про те, що «в Антському союзі південно-західні слов'яни мали більш глибокі культурні традиції та у своєму соціально-економічному розвитку дещо випередили своїх північних, східних та північно-східних братів», а в політичному сенсі «Антське політичне об'єднання належало до числа примітивних, «варварських» держав Європи епохи складування феодалізму (типу франкської, остготської та ін.)» [15, арк. 31 – 132, 148, 404, 429 – 430, 563]. Загальний підсумок дослідження полягав у тому, що анти в етнічному, культурному і політичному розумінні повинні розглядатись, як попередники Київської Русі (проте цю генералізацію пом'якшено (побіжно, ніби «для годиться», без наведення доказів) положенням про те, що Русь виникла на ширшій історичній основі, ніж Антське об'єднання, і творцями її були не тільки анти, але й всі інші східнослов'янські племена, які в своєму розвитку у другій половині I тис. н. е., мовляв, «виявляють більш високі темпи розвитку порівняно з антськими племенами і впродовж приблизно двох століть (від VII до IX) доганяють їх, досягаючи приблизно тієї ж стадії соціально-економічного прогресу» і разом формують «давньоруську народність»)» [15, арк. 565 – 567].

Опоненти М. Брайчевського (деякі впливові російські науковці, цілий ряд співробітників Інституту археології), як видається, не мали серйозних наукових аргументів проти його концепції, натомість звинувачували його в очевидній близькості побудов науковця до поглядів «забороненого» М. Грушевського, а деякі найбільш ідеологічно пильні «колеги» – в «українському буржуазному націоналізмі» [див.: 16; 17; 18, арк. 1]. Попри те, що М. Брайчевський користувався деякою підтримкою в московських наукових колах (зокрема, з боку провідного російського історика Бориса Рибакіна, який визнавав слушність більшості ідей українського науковця і добре бачив «надзвичайну жорстокість, тенденційність і несправедливість критики» його поглядів) і від відомих науковців України (Лазаря Славіна, Віктора Петрова (Бера, Домонтовича)), роботу не рекомендували до захисту після її обговорення в Інституті археології в 1960 р. (всі учасники чотирьохденної дискусії в Інституті, за винятком хіба що В. Петрова, визнали невдачу, базовану на вибірковому ставленні до джерел, слабо аргументованих, апіорних тезах) [19, арк. 13 – 123; 10, арк. 160 – 161, 169; 20, арк. 1; 21]. Спробі повторного захисту вже тепер більш «нейтральної» праці (рекомендованої в 1965 р. Вченою радою Інституту історії АН УРСР) – монографії М.

Брайчевського, присвяченої лише соціально-економічному аспекту історії черняхівських племен – «Біля джерел слов'янської державності (соціально-економічний розвиток черняхівських племен)» (К., 1964) – завадила прикра обставина: обрання Б. Рибаківа, який мав бути одним з офіційних опонентів на захисті, членом Пленуму Вищої Атестаційної Комісії, що унеможливило його опонування по дисертації, робило надії на успіх в умовах збереження ворожого ставлення до поглядів Михайла Юліановича примарними, і, врешті-решт, змусило відмовитись від захисту [див.: 16; 18; 22; 23; 24]. Доктором наук М. Брайчевський став тільки в 1989 р. [25, с. 20].

У 1968 р. влада почала більш жорсткий пресинг щодо історика. Тоді його було звільнено з Інституту історії формально через те, що не пройшов чергової «атестації», фактично – за активну громадську діяльність, участь в русі шістдесятників. Головне звинувачення, яке висувалось історика – підписання ним зверненого до вищого керівництва СРСР т. зв. «листа 139», в якому висловлювалось занепокоєння інтелігенції республіки тенденціями відходу від курсу на дедалінізацію, «порушеннями норм соціалістичної демократії» [26, с. 248 – 253, 272; 11, с. 75 – 76]. М. Брайчевському важко було закинути наукову неспроможність, адже на той час він був автором понад 200 публікацій, в т. ч. чотирьох індивідуальних монографій, розділів у колективних синтезах, статей в зарубіжних часописах. Тому вже в 1970 р. дослідника знову, за сприяння тодішнього директора Інституту археології знаного своїми неортодоксальними поглядами історика Федора Шевченка, було прийнято до цієї установи, в якій починав свою наукову діяльність, йому було надано широкі можливості для реалізації його новаторських ініціатив та планів [25, с. 17 – 19].

Проте з початком нової хвилі репресій проти інакодумців в Україні, відомої як «великий погром» 1972 – 1973 рр., М. Брайчевського в 1972 р. було звільнено з Інституту археології. Відтоді він сидів без роботи, ба, фактично без шматка хліба до 1978 р., хоча усі ці роки продовжував невтомно працювати в царині своїх фахових інтересів, дивився у вічі смерті – ледь виборсався від важкої операції на гнійний апендицит [25, с. 20]. У цей час йому було «заборонено писати і малювати»: встановлено жорстке вето на друк його праць, а здані до друку тексти вилучались (як стаття про походження козацтва до другого випуску збірника «Середні віки на Україні» (К., 1973) [27, с. 377]) або публікувались без зазначення його авторства (як стаття «Рядовий міщанський будинок у Києві XI – XIII ст.» та передмова і примітки до праці Максима Берлінського «Історія міста Києва» у «Київській старовині» (К., 1972) [див.: 28, арк. 160 – 162]). На нього було заборонено посилатись, а з підготовлених вже до друку досліджень «вишкрябувались» будь-які згадки, навіть критичні, про науковця [27, с. 417; 25, с. 20]. Пильність цензорів дійшла до того, що прізвище М. Брайчевського було зняте з титрів фільму «Захар Беркут», в якому історик був консультантом [29, арк. 45 – 47]. Влада переслідувала й безробітного М. Брайчевського. Так у постанові президії АН УРСР про часопис «Київська старовина» (1973) дослідника звинувачували у «протиставленні» у його публікаціях у цьому виданні Південної Русі відмінній від неї, менш розвинутій Північній Русі, ігноруванні здобутків радянської історіографії [28, арк. 160 – 162]. У 1974 р. в Інституті історії було влаштоване брутальне, ініційоване КДБ і заздальгид інсценізоване «обговорення» його статті «Приєднання чи возз'єднання?» [див.: 27, с. 344 – 418; 30, с. 32 – 33]. Незначне поліпшення становища науковця наступило в 1978 р., коли М. Брайчевського було прийнято до Інституту археології у зв'язку з розширенням «відділу археології Києва», що відбувалось, у свою чергу, внаслідок підготовки до 1500-річного «ювілею» міста [25, с. 20]. Історик отримав також бодай мізерні можливості публікуватись [див.: 31, с. 437 – 438], хоча фактично до кінця 80-х рр. залишався персоною «нон-грата» (за висловом Георгія Касянова) [11, с. 116]) в українській радянській історіографії. Безперечно, постійні проскрипції не могли викликати симпатію гнаного історика до режиму.

На формування альтернативних історичних поглядів М. Брайчевського впливало й коло його читацьких інтересів. Відомо про глибоке опрацювання і вдумливий аналіз ним праць Карла Маркса (вважав його «великим вченим, який до «марксизму» в його радянській інтерпретації немає ніякого відношення» [32, с. 61]). Був серед творців неофіційного культу напівзабороненого в 50-і – 80-і рр. Михайла Грушевського, поширеного тоді в середовищі національно орієнтованих істориків УРСР [див.: 33; 26, с. 233 – 234, 282]. Добре знав класичну та сучасну йому російську і європейську літературу з ділянки археології та історії Європи

.....
(зокрема, високо цінував концепцію Б. Рибаківа про найдавніше середньодніпровське, а не північне, ядро Київської Русі [20, арк. 1]).

Певна річ, наукова чесність і принциповість, яку М. Брайчевський виказував своїми працями в умовах міфологізованої та ідеологізованої радянської історіографії, була зумовлена й винятковими особистими прикметами історика – навдивовижу чесною, правдомовною, сміливою, непохитною у відстоюванні своїх поглядів людини (хоча, звичайно, не був позбавлений і недоліків та слабкостей). Про його людські якості містяться згадки не лише у «суб'єктивних» спогадах його рідних, друзів, колег, але свідчать і «об'єктивні» факти. Наприклад, попри інтенсивне багаторічне цькування історик ні разу не «покаявся» у своїх ідеологічних «гріхах», аргументовано відстоював свої наукові переконання навіть у заздалегідь «програшних» дискусіях, результати яких йому були наперед відомими (як, наприклад, під час обговорення в Інституті археології в 1960 р. його докторської дисертації [19, арк. 19 – 123] чи в 1974 р. в Інституті історії статті «Приєднання чи возз'єднання? [27, с. 344 – 418]).

Отже, як історик-нонконформіст М. Брайчевський формувався під дією як наукових (вивчення археології та історії східного слов'янства I тис. н. е., опрацювання творів М. Грушевського, нетрадиційне прочитання К. Маркса), так і соціальних (особливі людські якості, утвердження критичного ставлення до тоталітарного режиму й української ідентичності) чинників. Очевидно, що відчуження від існуючої системи породжувало й сумніви в правомірності історичної доктрини, що нав'язувалась партією-державою, а свідоме обрання української етнічної належності вступало в суперечність із російськоцентричним зображенням національного минулого в радянській історіографії. З огляду на наведений вище фактичний матеріал, часом остаточного переходу М. Брайчевського на засади нонконформістської історіографії слід вважати другу половину 60-х – початок 70-х рр., адже саме тоді можемо говорити про закінчення його формування як людини з українською самосвідомістю та нерадянськими суспільно-політичними поглядами, що знайшло відображення і в публікації його головних наукових праць з ревізійністським ідейним навантаженням – «Приєднання чи возз'єднання? « та «Походження Русі».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Калакура Я. Українська історіографія. – К.: Генеза, 2004. – 497 с.; 2. Яремчук В. Трактатування діяльності М. Грушевського в радянській історіографії післясталінського часу (середини 1950 - початку 1970-х рр.)// III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». Луцьк, 17-19 травня 2006р.: Доповіді та повідомлення: В 3-х т. – Луцьк, 2007. – Т. 1. – С. 376 -383; 3. Яремчук В. Образи історії запорізького козацтва в історичній науці УРСР середини 1950-х – середини 1980-х рр.// Наукові записки. Історичні науки. – Острог, 2007. – Вип. 8. – С. 161 – 173; 4. Ісаєвич Я.Д. «Приєднання чи возз'єднання?» М. Брайчевського – переломна подія в українській історіографії// Старожитності Русі-України. 36. ст., присвячений 70-річчю від дня народження видатного українського історика і археолога, доктора історичних наук М.Ю. Брайчевського. – К., 1994. – С. 242 – 249; 5. Брайчевський М. Ю. Походження Русі. – К.: Наук. думка, 1968. – 224 с.; 6. Гирич І. До проблеми історіософії Михайла Брайчевського// Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики (в пам'ять М. Брайчевського). – К., 2003. – Число 10. – Ч.1. – С. 50 – 58; 7. Бодак О. Архів Михайла Брайчевського у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Каталог. – К., 2007. – 410 с.; 8. Мельник І. Він хотів тільки землі і неба. Спогад про «Приєднання чи возз'єднання» М. Брайчевського // Молода нація. – 2003. - № 3. – С. 56 – 59; 9. Дмитрієнко М., Дзира Я. Історик українського відродження // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики (в пам'ять М.Брайчевського). – К., 2003. – Число 10. – Ч.1. – С. 8 – 50; 10. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ НАНУ). – Ф. 320. – Спр. 13; 11. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 – 80-х років. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.; 12. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 320. – Спр. 65; 13. Інститут археології НАН України. – Відділ кадрів. – Особова справа Брайчевського Михайла Юліановича [нумерація аркушів відсутня]; 14. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 320. – Спр. 18; 15. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 320. – Спр. 20; 16. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 320. – Спр. 1902; 17. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 320. – Спр. 1524; 18. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 320. – Спр. 1525; 19. Науковий архів Інституту археології НАН України. – Ф. »Діловодний архів». – Оп. 1. – Спр. 410; 20. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 320. – Спр. 1522; 21. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 320. – Спр. 1901; 22. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 320. – Спр. 956; 23. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 320. – Спр. 993; 24. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 320. – Спр. 2184; 25. Івакін Г. Слово про історика // Брайчевський М. Вибрані твори: Історико-археологічні студії. Публіцистика. – Нью-Йорк; К.: Видавн. дім «КМ Academia», 1999. – С. 14 – 27; 26. Інститут історії України НАН України: Друге двадцятиріччя (1957 – 1977): Док. і мат./ Упор. О. С. Рубльов. – К., 2007. – 464 с.; 27. Брайчевський М. Приєднання чи возз'єднання? Триптих // Переяславська рада 1654 року (Історіографія та дослідження). – К.: Смолоскип, 2003. – С. 294 – 430; 28. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 867; 29. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 25. –

Спр. 1036; 30. Рубльов О.С. «Український історичний журнал»: історія офіційна й залаштункова (1957 – 1988 рр.) // Український історичний журнал. – 2007. – № 6. – С. 18 – 55; 31. Національні відносини в Україні у XX ст.: 36. док. і мат./ Упор. М. І. Панчук (кер.), І. Л. Гошуляк, с. С. Діброва та ін. – К.: Наук. думка, 1994. – 559 с.; 32. Мельник І. М. Книжок не може бути багато // Лаврський альманах. – К., 2002. – Вип. 8 (Спецвипуск 3): Пам'яті М. Ю. Брайчевського присвячується. – С. 59 – 62; 33. Брайчевський М. Як ми вшановували Михайла Грушевського в день його століття // Український історик. – 1996. – № 1-4. – С.319-321.

Л.І. Шологон

ДЖЕРЕЛА ПРО ГРОМАДСЬКУ ТА ЛІТЕРАТУРНУ ДІЯЛЬНІСТЬ НАТАЛІЇ КОБРИНСЬКОЇ

В українському літературному та громадсько-політичному житті Галичини другої половини XIX – початку XX ст. жінки відігравали неабияке значення, оскільки вони заявили про себе непересічним письменницьким талантом, організаційними здібностями, небайдужістю до національно-культурних потреб свого народу. Творчий та життєвий шлях Константини Малицької, Катрі Гриничевої, Уляни Кравченко, Марійки Підгірянки, Олени Кисілевської, Ольги Дучимінської, Анни Павлик та інших переконливо довів, що жіноцтво Галичини вказаного періоду проявило себе як важливий чинник літературного та суспільно-політичного життя краю.

Серед когорти непересічних особистостей Галичини другої половини XIX – початку XX ст. не можна оминати увагою постать Наталії Кобринської, життєвий та літературний шлях котрої присвячений боротьбі за самоутвердження жінки у сучасному їй суспільстві. Для належного вивчення її значення в національно-культурному житті краю необхідно звернутися до автобіографії та публіцистичних творів Наталії Кобринської, епістолярної спадщини, інформації періодичних видань, спогадів сучасників.

Громадська та літературна творчість письменниці зацікавила багатьох українських дослідників, котрі залучили цікаві джерела для її вивчення. Упродовж 30-х рр. XX ст. з'явилися перші розвідки А.Чайковського [28], О.Коренець [16] та інших, присвячені Н.Кобринській. Окремі дослідження про відому громадську діячку та письменницю були серед доробку радянських істориків та в працях діаспорних дослідників [19], [14]. Сучасна українська історіографія не оминула увагою згаданої теми, тому в працях Р.Скворія [25], В.Качкана [12] та інших вміщено досить цікаві дані про суспільно-політичну та літературну працю відомої діячки.

Метою статті є аналіз окремих архівних та опублікованих джерел, де вміщена інформація про громадську діяльність та письменницьку творчість Н.Кобринської, щоб з'ясувати її роль в національно-культурному житті Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

«Автобіографія» Н.Кобринської, що зберігається у Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника, є одним з найцінніших джерел до вивчення її життєвого шляху, громадської діяльності, перших спроб в літературі. Вона написала її на прохання професора Львівського університету О.Огоновського. З деякими змінами він опублікував автобіографічну працю у третій частині «Історії літератури руської», яка побачила світ в часописі «Зоря» за 1893 р.

Згадана праця дає відповідь на запитання про те, як формувався світогляд майбутньої письменниці та громадської діячки. З цього приводу Н.Кобринська писала, що отримала початкову домашню освіту й «від малої дитини любила читати. Яка була вдома книжка, я її читала» [16, арк. 1]. Для неї були цікавими публіцистичні праці М.Чернишевського, М.Добролюбова, М.Драгоманова, К.Маркса, М.Державіна, М.Тургенєва, М.Гоголя. Найцікавішими були твори, де порушувалася проблема становища жінки в суспільстві. Особливо глибоке враження справив перекладений з німецької твір Ж.Мілля «Про неволю жінок» [16, арк. 8]. Це призвело до того, що Н.Кобринська досить серйозно зацікавилася соціалістичними ідеями, зокрема, проблемою емансипації жінки в суспільстві, яка для переважної більшості оточуючих здавалася надуманою. Вийняток був її чоловік, про якого писала: «терпеливий слухач моїх фантазій і сердешний потішитель... завше щирий повірник моїх думок». Вона важко пережила його смерть, зазначаючи, що це «найстрашніший удар в моїм житті» [16, арк. 14].